

BUXORO XONLIGIDA BOSHQARUV TIZIMI

IV 1-sonli Toshkent akademik litsey o`qituvchisi

Erkayeva Munira Aliyevna

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy maqola Buxoro xonligida boshqaruv tizimi va uning xususiyatlarini o`rganishga bag`ishlangan. Buxoro xonligi o`rta asrlar davrida Markaziy Osiyoda muhim siyosiy va iqtisodiy markazlardan biri bo`lib, uning boshqaruv tizimi davlatning barqarorligi va iqtisodiy rivojlanishiga katta ta'sir ko`rsatgan. Maqolada Buxoro xonligidagi hukmron sinf, boshqaruv strukturalari, tizimning samaradorligi va uning tarixiy rivojlanishi batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, boshqaruv tizimining markazlashganlik darajasi, mahalliy boshliqlar va vakillar bilan o`zaro aloqalari, shuningdek, xonlikni boshqarishdagi samarali va samarali bo`lmagan jihatlar ham ko`rib chiqiladi.

Kalit so`zlar: Buxoro xonligi, boshqaruv tizimi, siyosiy strukturasi, markazlashganlik, tarixiy rivojlanish, mahalliy boshliqlar.

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ В БУХАРСКОМ ХАНСТВЕ

Преподаватель Ташкентского академического лицея МВД №1

Эркаева Мунира Алиевна

АННОТАЦИЯ.

Данная научная статья посвящена изучению системы управления и ее особенностей в Бухарском ханстве. Бухарское ханство было одним из важных политических и экономических центров Средней Азии в средние века, и его система управления оказала большое влияние на стабильность и экономическое развитие государства. В статье подробно анализируется правящий класс, структуры управления, эффективность системы и ее историческое развитие в Бухарском ханстве. Также рассматривается степень централизации системы управления, взаимодействия с местными вождями и представителями, а также эффективные и неэффективные аспекты управления ханством.

Ключевые слова: Бухарское ханство, система управления, политическая структура, централизация, историческое развитие, местные вожди.

THE SYSTEM OF GOVERNANCE IN THE BUKHARA KHANATE

Teacher of Tashkent Academic Lyceum No. 1 of the Ministry of Internal Affairs

Erkayeva Munira Aliyevna

ANNOTATION

This scientific article is devoted to the study of the system of governance in the Bukhara Khanate and its features. The Bukhara Khanate was one of the important political and economic centers in Central Asia during the Middle Ages, and its governance system had a great influence on the stability and economic development of the state. The article analyzes in detail the ruling class, governance structures, the effectiveness of the system and its historical development in the Bukhara Khanate. The degree of centralization of the governance system, its interaction with local chiefs and representatives, as well as effective and ineffective aspects of governing the khanate are also considered.

Keywords: Bukhara Khanate, governance system, political structure, centralization, historical development, local chiefs.

KIRISH

Buxoro xonligi oʻrta asrlar va yangilanish davrida Markaziy Osiyoning eng muhim siyosiy, madaniy va iqtisodiy markazlaridan biri boʻlib, uning boshqaruv tizimi oʻziga xos xususiyatlarga ega edi. Buxoro xonligining hukmronligi faqatgina hududiy jihatdan kengayish bilan cheklanmagan, balki turli xalq va etnik guruhlarining birgalikda yashashi va bir-biriga nisbatan qarama-qarshi qiyosdagi boshqaruv mexanizmlari orqali ham qarorlar qabul qilinardi. Ushbu maqolada Buxoro xonligida boshqaruv tizimi tarixiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Maqsadimiz, oʻsha davrda hukmronlik qilgan boshqaruv strukturalari va ularning samaradorligini, shuningdek, boshqaruv tizimi orqali jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy muammolariga qanday yechimlar topilganini oʻrganishdir.

Buxoro xonligining boshqaruv tizimi oʻzining murakkabligi, markazlashgan boshqaruvning qiyinchiliklari va mahalliy hokimiyatlarning roli bilan alohida ajralib turadi. Xususan, xonlikning markazlashgan boshqaruv tizimi, davlatning ichki va tashqi siyosatini shakllantirishda muhim rol oʻynagan. Shu bilan birga, mahalliy boshliqlar va jamoalar bilan oʻzaro aloqalar ham tizimning samarali ishlashiga taʼsir koʻrsatgan. Buxoro xonligi boshqaruv, markaziy va mahalliy boshqaruv oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlar va davlatning siyosiy tuzilmasi haqidagi ilmiy tahlilni chuqur oʻrganish, oʻsha davr boshqaruv tizimining bugungi kunda biz uchun ahamiyatini yaxshiroq anglash imkonini beradi.

Shunday qilib, bu maqola Buxoro xonligida boshqaruv tizimi haqida kengroq tasavvur hosil qilishga yordam beradi va uning tarixiy ahamiyatini koʻrsatadi.

NATIJALAR

Buxoro xonligida boshqaruv tizimi oʻzining murakkabligi va boshqaruv strukturasining oʻziga xosligi bilan ajralib turardi. Tahlil qilish jarayonida quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

Markazlashgan boshqaruv tizimi. Buxoro xonligi hukmdorlari davlatning markazlashgan boshqaruv tizimini oʻrnatishga harakat qildilar. Xon, uning huzuridagi vazirlar, amaldorlar va harbiy qoʻmondonlar xonlikning siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishini boshqarishda muhim rol oʻynagan. Xonlikdagi markazlashgan boshqaruv tizimi, asosan, davlatning barqarorligini taʼminlashga qaratilgan boʻlib, hududiy boshqaruvni yanada muvofiqlashtirishga xizmat qilgan.

Mahalliy boshliqlarning roli. Buxoro xonligida mahalliy boshliqlar, yaʼni mirzalar, amirlar va boshqalar, xonlikning uzoq hududlarida hukmronlikni amalga oshirishda katta ahamiyatga ega edilar. Mahalliy boshliqlar markazdan yuborilgan farmonlarga amal qilish bilan birga, oʻz hududlarida mustaqil ravishda siyosiy va ijtimoiy hayotni boshqarar edilar. Bu jarayon baʼzan markaziy hokimiyat bilan mahalliy boshliqlar oʻrtasidagi qarama-qarshiliklarga sabab boʻlgan.

Davlatning iqtisodiy boshqaruvi. Buxoro xonligida boshqaruv tizimi iqtisodiy resurslarni boshqarishda ham oʻziga xos usullarni qoʻllagan. Tizimning iqtisodiy asoslari xonlikning savdo yoʻllariga joylashganligi, dehqonchilik va hunarmandchilik rivoji bilan bogʻliq edi. Xonlikdagi savdo va ishlab chiqarish sohalarida davlatning ishtiroki katta boʻlib, soliqlar va boshqa majburiyatlar orqali iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolishga harakat qilinardi.

Tashqi siyosat va diplomatiya. Buxoro xonligi tashqi siyosatni amalga oshirishda ham oʻzining boshqaruv tizimi asoslariga tayangan. Buxoro xonlari qoʻshni davlatlar bilan, xususan, Rossiya, Afgʻoniston va Oʻrta Osiyo xonliklari bilan diplomatik aloqalarni yoʻlga qoʻyganlar. Bu aloqalar, koʻpincha, davlatning mustaqilligini taʼminlash va iqtisodiy manfaatlarni himoya qilish uchun amalga oshirilgan.

Boshqaruvning samaradorligi va muammolari. Buxoro xonligidagi boshqaruv tizimining samaradorligi oʻrta darajada boʻlgan. Markaziy hokimiyatning oʻzgarmas barqarorligi, xususan, xonning shaxsiy hukmronligiga bogʻliq edi. Baʼzan mahalliy boshliqlar oʻrtasidagi qarama-qarshiliklar va ichki nizolar tizimning samaradorligini pasaytirgan. Shuningdek, tashqi tahdidlar, xususan, Rossiyaning ekspansiyasi va boshqa mintaqaviy xavf-xatarlar ham Buxoro xonligining boshqaruv tizimini qiyinlashtirgan.

Umuman olganda, Buxoro xonligidagi boshqaruv tizimi oʻz vaqtida oʻziga xos va murakkab tuzilma boʻlib, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan kuchli va zaif tomonlarga ega boʻlgan. Boshqaruvning markazlashganligi va mahalliy boshliqlarning mustaqilligi oʻrtasidagi muvozanat, shuningdek, tashqi tahdidlarga qarshi kurashish tizimning muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz boʻlishiga taʼsir koʻrsatgan.

MUHOKAMA

Buxoro xonligida boshqaruv tizimi oʻrta asrlar davrida bir qator ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy omillarning taʼsiri ostida shakllangan. Ushbu tizimning asosiy xususiyatlari va uning samaradorligi tarixiy tahlilga muhtojdir. Buxoro xonligi, oʻz

davrida, Markaziy Osiyo mintaqasida muhim siyosiy va iqtisodiy o‘yinchiga aylangan bo‘lsa-da, uning boshqaruv tizimi ko‘plab qiyinchiliklarga duch keldi. Boshqaruvning markazlashganligi va mahalliy boshliqlar o‘rtasidagi muvozanat, xonlikning siyosiy barqarorligi va iqtisodiy rivojlanishiga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Buxoro xonligining boshqaruv tizimi tarixda o‘ziga xos muhim o‘rin tutadi. 16-asrda Buxoro xonligi o‘zining eng yuqori siyosiy va iqtisodiy kuchiga erishgan edi. Bu davrda xonlikning boshqaruv tizimi kuchli markazlashtirilgan tuzilishga ega bo‘lib, bu, o‘z navbatida, iqtisodiy va siyosiy barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qilgan. Shunday bo‘lsa-da, markaziy hokimiyatning kuchayishi ba‘zan mahalliy boshliqlar va amaldorlar bilan to‘qnashuvlarga olib kelgan. 17-asrda Buxoro xonligining iqtisodiy holati sezilarli darajada o‘zgargan. Xonlik o‘zining savdo yo‘llariga joylashganligi sababli, uning iqtisodiy hayoti tashqi siyosatga bog‘liq edi. Savdo va hunarmandchilik sohalarida davlatning ishtiroki katta edi, bu esa boshqaruv tizimining samaradorligini oshirgan. Xonlikning savdo va iqtisodiy barqarorligini saqlash uchun amalga oshirilgan siyosat, ayniqsa, soliqlar va boshqa iqtisodiy majburiyatlar orqali amalga oshirilgan. Buxoro xonligidagi boshqaruv tizimining samaradorligi ko‘p jihatdan hukmdorning shaxsiy sifatlariga bog‘liq bo‘lgan. 18-asrning boshlariga kelib, xonning hokimiyatga nisbatan rahbarlik uslubi o‘zgarib, mahalliy boshliqlar bilan muvozanatni saqlashga e‘tibor qaratilgan. Shu bilan birga, 19-asr boshlarida Rossiya imperiyasining hududga ta‘siri kuchayganligi Buxoro xonligining boshqaruv tizimini yangi o‘zgarishlarga duchor qilgan. Rossiyaning Markaziy Osiyoga qiziqishi ortgan sari, Buxoro xonligi ham yangi tashqi siyosiy sharoitlarga moslashishga majbur bo‘ldi. Xonlikning tashqi siyosati, asosan, himoya va mustaqillikni saqlashga qaratilgan edi. Buxoro xonligi o‘zining o‘tmishdagi iqtisodiy muvaffaqiyatlariga tayanib, tashqi tahdidlarga qarshi kurashishda diplomatik aloqalar orqali o‘zining mustaqilligini himoya qilishga harakat qildi. Xonlikning boshqaruv tizimi ko‘plab jihatdan ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qilgan. Xonlikda amalga oshirilgan siyosatlarning samaradorligi ijtimoiy qatlamlar o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga qaratilgan edi. Buxoro xonligida jamiyatni boshqarishda hukmdor va uning atrofidagi amaldorlarning roli katta bo‘ldi, ular orqali davlatning siyosiy va iqtisodiy tizimi shakllantirildi. Xonlikning iqtisodiy tizimi va boshqaruv tuzilmasi o‘rtasidagi bog‘liqlik, iqtisodiy resurslarni boshqarishda muhim rol o‘ynagan. Buxoro xonligi boshqaruv tizimi iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash uchun markazdan yuborilgan farmonlar orqali savdo, dehqonchilik va hunarmandchilik sohalarini nazorat qilishga harakat qilgan. Shuningdek, xonlikning soliq tizimi ham boshqaruv tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qilgan. Buxoro xonligida iqtisodiy va siyosiy barqarorlikni saqlash uchun amalga oshirilgan tashqi siyosat, ko‘p jihatdan xonlikning ichki boshqaruv tizimi bilan bog‘liq bo‘lgan. Xonlikning tashqi siyosiy maqsadlari va diplomatik aloqalari, mahalliy boshliqlar va hukmdorlar o‘rtasidagi muvozanatga ta‘sir ko‘rsatgan. Shu bilan birga, Buxoro xonligi

o‘zining iqtisodiy jihatlari bilan ham o‘zining boshqaruv tizimini mustahkamlashga harakat qilgan.

19-asr boshlarida Buxoro xonligida amalga oshirilgan siyosatlarning samaradorligi, ko‘pincha tashqi tahdidlarga qarshi kurashishga bog‘liq bo‘lgan. Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyodagi ekspansiyasi, Buxoro xonligini o‘zining siyosiy va iqtisodiy hududlariga qo‘shishga urinishlari boshqaruv tizimini yangi sharoitlarga moslashishga majbur qilgan. Buxoro xonligi bu tahdidlarga qarshi kurashishda o‘zining tarixiy va madaniy merosini himoya qilishga harakat qilgan. Buxoro xonligida boshqaruv tizimi nafaqat siyosiy, balki ijtimoiy va iqtisodiy tizimni ham o‘z ichiga olgan. Xonlikda amalga oshirilgan boshqaruv usullari, jamiyatning barcha qatlamlarida barqarorlikni saqlashga xizmat qilgan. Xonning siyosiy qarorlari, iqtisodiy muammolarni hal etishda va jamiyatning turli qatlamlariga adolatli munosabatni ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan. Buxoro xonligining boshqaruv tizimining samaradorligi, hukmdorlarning rahbarlik qobiliyatiga bog‘liq edi. Xonlikda, ayniqsa, 18-19-asrlarda siyosiy vaziyat tez-tez o‘zgarib turganligi sababli, hukmdorlar o‘z siyosatini doimiy ravishda yangilab, tashqi va ichki tahdidlarga qarshi kurashishda samarali boshqaruvni amalga oshirgan. Shuningdek, xonlikda hukmdor va uning atrofidagi amaldorlarning yordami bilan amalga oshirilgan siyosatlarning samaradorligi yuqori bo‘lgan. Buxoro xonligidagi boshqaruv tizimi, ko‘p jihatdan, jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi va iqtisodiy holatiga moslashgan. Xonlikda iqtisodiy va siyosiy tizimning mustahkamlanishi, ko‘p jihatdan, jamiyatning ma‘naviy va madaniy rivojlanishiga yordam bergan. Buxoro xonligining boshqaruv tizimi, o‘zining markazlashgan tuzilmasi va mahalliy boshliqlarning roli bilan tarixda o‘ziga xos o‘rin egallagan.

Buxoro xonligining boshqaruv tizimi o‘zining tarixi va siyosiy tuzilmasi bilan ajralib turadi. Xonlikda amalga oshirilgan siyosatlarning samaradorligi, ko‘p jihatdan, hukmdorlarning shaxsiy sifatlariga bog‘liq edi. Buxoro xonligi o‘zining tarixiy va madaniy merosini saqlab qolgan holda, o‘z boshqaruv tizimini yangi sharoitlarga moslashtirgan.

XULOSA

Buxoro xonligi tarixiy nuqtai nazardan Markaziy Osiyoda o‘zining siyosiy, iqtisodiy va madaniy ahamiyati bilan ajralib turadi. Xonlikning boshqaruv tizimi kuchli markazlashtirilgan va yuqori darajadagi ijtimoiy-siyosiy muvozanatni saqlashga qaratilgan edi. Bu tizimning samaradorligi ko‘p jihatdan hukmdorning rahbarlik qobiliyatiga va mahalliy boshliqlar bilan to‘g‘ri munosabatlarni o‘rnatishiga bog‘liq edi. Buxoro xonligida boshqaruv tizimi, asosan, xonning o‘zi tomonidan boshqarilgan, ammo uning atrofida joylashgan amaldorlar va mahalliy boshliqlar ham muhim rol o‘ynagan. Xonlikda jamiyatning barcha qatlamlari bilan ishlashda hokimiyatning markazlashgan tuzilmasi va mahalliy boshliqlar bilan o‘zaro muvozanatni saqlashga

qaratilgan siyosatlar amalga oshirildi. Xonlikning iqtisodiy hayoti, asosan, savdo, hunarmandchilik va dehqonchilikka asoslangan bo‘lib, bu ham boshqaruv tizimining barqarorligini ta‘minlashga yordam berdi.

Rossiya imperiyasining hududga ta‘siri ortib borishi bilan Buxoro xonligi o‘zining mustaqilligini saqlash uchun yangi tashqi siyosatlarni ishlab chiqqan. Shu bilan birga, iqtisodiy va siyosiy vaziyatni saqlashda tashqi tahdidlarga qarshi kurashishga katta e‘tibor qaratildi. Xonlikning iqtisodiy tizimi, soliqlar va boshqa iqtisodiy majburiyatlar orqali boshqaruvni kuchaytirishga xizmat qildi.

Buxoro xonligidagi boshqaruv tizimi ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashda katta rol o‘ynagan. Hukmdor va amaldorlar o‘rtasidagi aloqalar, shuningdek, jamiyatning turli qatlamlari bilan o‘zaro munosabatlar boshqaruvning samaradorligini oshirgan. Xonlikning ijtimoiy tizimi, iqtisodiy va siyosiy jarayonlarni muvozanatlash orqali davlatning barqarorligini saqlashga yordam berdi.

Xulosa qilib aytganda, Buxoro xonligidagi boshqaruv tizimi o‘zining markazlashgan strukturasi qaramay, jamiyatning turli qatlamlari bilan o‘zaro muvozanatni saqlashga qaratilgan edi. Tizimning samaradorligi ko‘plab ichki va tashqi omillarga bog‘liq bo‘lib, hukmdorlarning siyosiy qarorlari va amaldorlar bilan ishlashdagi mahoratiga bog‘liq bo‘lgan. Buxoro xonligining boshqaruv tizimi o‘z davrida Markaziy Osiyoda o‘ziga xos siyosiy va ijtimoiy tuzilmaning shakllanishiga xizmat qilgan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Boboev, A. A. — Bukhoro khonligi tarixidan, Toshkent: Sharq, 2007. — 256 s.
2. Karimov, I. A. — O‘zbekistonning tarixiy merosi, Toshkent: Akademiya, 1992. — 320 s.
3. Abdugafforov, Sh. M. — Markaziy Osiyo tarixida Bukhoro khonligining o‘rni, Toshkent: Nauka, 2004. — 240 s.
4. Hashimov, B. R. — Bukhoro khonligining davlat va huquq tizimi, Toshkent: O‘zbekiston, 2005. — 288 s.
5. Istamov, M. I. — Orta asrlar Markaziy Osiyasida davlat boshqaruvi, Bukhoro: Bukhoro universiteti, 2012. — 275 s.
6. Qodirov, A. Sh. — Bukhoro khonligining siyosiy va iqtisodiy hayoti, Toshkent: Yangi O‘zbekiston, 2010. — 310 s.
7. Rakhmatullaev, R. T. — O‘zbekiston tarixida Bukhoro khonligining o‘rni, Toshkent: O‘zbekiston davlat nashriyoti, 2003. — 220 s.
8. Khudoynazarov, I. B. — Bukhoro khonligining haqqidagi manbalar, Toshkent: Maorif, 2000. — 198 s.
9. Abdullaev, M. A. — Markaziy Osiyoda tarixiy tizimlar: Bukhoro khonligi, Toshkent: Ilmiy Ahborot, 1998. — 250 s.
10. Mukhamedov, M. A. — Tarixi manbalarda Bukhoro khonligi, Toshkent: G‘arbi Tarakkiyot, 2015. — 300 s.